

A vallás forrásai.*

Irta: Dr. Boros György.

Napjainkban mindenki tudja, hogy a fény segítségével milyen sok munkát lehet elvégezni. Hogy a fényvel meglehetősen rögzíteni az emberi arcot, nemcsak tudjuk, hanem a zsebünkben hordozott Kodákkal magunk is elvégezzük. A tudomány immár a színeket is papírra tudja tenni a fény segítségével. A hangot a villany körülviszi, ha kell a földtekén s csak napok kérdése, hogy a beszélő arcát is elénkbe varázsolja valamely őrdögi kagyló.

Én nem ilyen fiatal eszközöket kívánok fölhasználni ezúttal, hanem olyan régieket, amilyen maga az ember. Én a hang segítségével, az agy lemezére fogom vetíteni a gondolatot, a magam gondolatát. Énnél is többet szándékozom tenni: elvarázsolom hallgatóim gondolatát, összekapcsolom a magaméval és működésbe hozom az agy villanyáramlatát, amit lelkiműködésnek nevezünk és egy csomó lélekképet mutatok be, amelyeknek egy része mérhetlen messzi időben született meg s le volt foglalva, meg volt rögzítve a régen használt dűrva eszközökre, egy darab kemény kőre, fára, fakéregre, fa vagy más növény levelére. Onnan arról az ősrégi élettelen tárgyról az emberi lélek varázsló fényével fölébresztem az alvó lelket, amely azokban a furesa jelekben lappang s itt hallgatóim előtt mozgásba hozok, nem embereket, nem arcokat, hanem azoknál milliószor finomabb dolgokat: gondolatokat, még pedig nem is földi, hanem mennyei dolgokról, magokról az istenekről, vagy keresztény felfogás szerint, a mennyei atyáról, az egy igaz élő Istenről. Kérem hallgatóimat, tartsák nyugodtan lelkük kifeszített vásznát, gyűjtő lencséjét.

* Felolvatatott Tordán az unitárius templomi estélyen 1912 dec. 23-án

Hogy célokat elérhessem, még más kérésem is van. Kérem tegyenek úgy, a hogy a mozgófénykép termeiben tenni szoktak: a nézőteret egészen sötétítsék el, hogy semmi egyebet ne lássanak, csak a vetített képet. A vallásos dolgok tanulmányozásában az okoz legtöbb nehézséget, hogy gyermekkorunkban, elkezdve a szülői háznál, végig az iskolán, a könyveken, szüntelenül szikráznak lelkünkben a vallás gondolatai, képei, fogalmai, szavai. Az első imádságot, melyet anyánktól tanultunk, soha el nem tudjuk felejtani. Az a mese, amelyben tündérek, ördögök, boszorkányok szerepelnek, befészkelte magát lelkünkbe az imádság mellé s ott a jó Istenke mellett, aki mindent adott nekünk, aki elküldte az anygát, a kis Jézuskát, ott van a csúnya ördög kis fülével, éles szemével, lúzes nyelvvel, a boszorkányok hosszú seprűjökkel. Egy egész nagy titokzatos világ, amelyből éppen olyan nehezen tudunk kibontakozni a haza vezető útra, mint a sűrű bokrok között eltévedt kis leánya.

Ha tehát a vallás képeit tisztán akarják látni, akkor ne nézzenek és ne gondoljanak semmi egyébre. Különösen ne hasonlíttassák össze a nagyon régi dolgokat a mostaniakkal, mert akkor úgy járnak, mint az Arany János falusi kis leánya a Pesten.

A vallás világában is mindig olyan nagy különbségek voltak, mint a művelődésében. A párizsi divatos hölgy és a provencei paraszt asszony is francia és az anyakönyv szerint egy valláson vannak, de ha összetalálkoznak, sem a nyelvöket nem értik meg, sem az Istenöket nem ismerik meg.

A haladás hívei az egész művelt világon igyekeznek éppen úgy öltözködni, mint a párizsi divathölgy, de a francia nemzet vezérei immár rájöttek, hogy ha az országban a párizsi anyák divatja terjed el, egy pár száz esztendő alatt kipusztul az egész nemzet.

Ezzel azt akartam jelezni, hogy szükséges olykoron visszatekinteni őseinkre, hadd lássuk meg, miből lettünk azzá, amik vagyunk.

Azzal ma tisztában van a tudós világ is éppen úgy, miní a hívők világa, hogy a vallás az emberi léleknek

éppen olyan sajátos tulajdonsága, mint a virágnak az illata. A gyöngyvirág illatához hasonló illatot vegyi úton elé lehet állítani, de nem a gyöngyvirágot és nem azt az illatot, amely az övé. Az az ő kebléből fakad s vele együtt él és vele hal meg, de csak azért, hogy a jövő tavaszon, midőn az Isten templomába kerül, annál finomabb és tökéletesebb áldozatot mutasson be, az ő égi istenének a napnak, minél gazdagabban táplálta őt az anyaföld.

Az erdőszéli szelid gyöngyvirág kis harangjai becsábitanak az erdő közé. Ha lehetséges, képzeljük, hogy az őskori erdő őskori emberével állunk szemben, ott a barlang szélén, vagy a fa oduja előtt, vagy a növénygyalypából, állatbőrökből készült sátor alatt. Nagyon nehezen értjük meg beszédüket, mert biz' az csak olyan tagolatlan hangok töredéke. Ha haragszik, inkább hasonlít az oroszlánéhoz, vagy a kígyóéhoz, ha barátságos, a bugógerlééhez, vagy ki ismeri már a kivészett ős állatok hangját? Olyan állati, olyan vad, olyan nyers, mint amilyen nel táplálkozik, de azért nem szabad túlságos kicsinyre becsülnünk. Több ő, mint aminek látszik és az idő s a szükség sok bölcseségre megtanítja. Azt is bizonyosra kell vennünk, hogy ő nemcsak azért ember, mivel egyenesen jár kéllábon, hanem főleg azért, mert lélek van benne s ez a lélek őt is minden jóra elvezéri. Ez a lélek teszi őt okos lényé és vallásossá. «Legyünk tisztában azzal, hogy a vallás az emberiség lelki életében alapvető elem, őseredeti és nem származott». (Bousset.)

Ha az ősemlék cselekedeteit számba vesszük, azt találjuk, hogy mindenikben van bizonyos vallásos tartalom. Talán azt is kimondhatjuk, hogy a tudományt, művészetet, a zenét, a költészetet és ezeknek számos fajait a vallásos érzés teremtő, vagy teremteni vágyó tehetségeinek köszönhetjük.

Bibliánk az ősemléket az Ábel személyében úgy állítja előnkbe, mint aki égő áldozattal kedveskedik Istenének. Nagyon valószínű, hogy a még ősbibb ember az égi vagy a földi istene kedvéért fedezte föl a tüzet, mert az kétségtelenül megállapítható, hogy mindazokon a szenthelyeken, melyeket az újabbkori tudományos ásatások napfényre hoztak a tűzhely, az áldozati oltár főszerepet játszik.

Az állat és az ember örökös harcban áll egymással. Az ember az erősebb, a mérgesebb, a gyorsabb állatot s mindeniket, amelyiktől fél, azzal igyekezik meghódítani magának, hogy házi istenévé fogadja. Ez a féltő tisztelet áldozatra készíti s egyben megtanítja a művészkedésre is. Kifaragja magának fából, kigyúrja agyagból, vagy kialakítja kobol, majd bronzból s végül mivód a művelődés a művészetet megteremti, várost épít neki, trónra ülteti s uralkodóvá teszi az egész nép fölött.

Az innék nagyon becsülik és szent madárnak tartják a kakukot, mert amikor megszólal, a virágok nyílni kezdenek, a bokrok s fák levelet hajtanak, vagyis megjelenik a tavasz. Ezért mondják: a kakuk bűvös madár, aki a szavával elő hívja a tavaszt. A mekszikóiak és indiánok a kolibrít tisztelik ugyanazon címen. Az egyiptomiak az ibist szentnek tartják, mert amikor ő a Nilus partján megjelenik, a Nilus áradása kezdődik s megtermékenyül a föld.

Némelyik népnél az a hit uralkodik, hogy a kőben, lában, a vízben, a szélben, szóval mindenben szellem lakozik. A szegény néger azt hitte, hogy az ördög babonázta meg, mikor a szeg a lábába ment. A jó keresztény, ha nem is hiszi azt, de rendesen nagy felindulással kimondja, hogy «az ördög vigyen el». A négernek összes fajai között el van terjedve az a hit, hogy minden négernek van egy védőszelleme. A szellem valamely tárgyban lakik s azt ő magával hordozza.

Nem akarom azt mondani, hogy még a modern keresztények is hordoznak a keblökben, vagy rejtegetnek az asztalukban ilyen ősfajta féltis-istent, de azt érdekes figyelmet be venni, hogy panaszkodik a bibliánk az egyiptomból menekülő zsidókra, mert Áron az Egyiptomból ellopott arany ékszerekből bálvány borjukat önt a népnek és azt mondja: íme ezek a te isteneid, akik kihoztak Egyiptom földéből.

Miután már kijutottunk az u. n. «választott nép» közé, nem folytatom tovább a nagyon ősi dolgok felsorolását, bár nagyon érdekesek.

Figyelmeimbe idézem olvasóimnak azokat a esodás

miveleteket, amelyekkel Mózes igyekezett rábírni az egyiptomi Faraót, hogy elbocsássa a népet. A kezében levő veszőt földre dobja és kigyó lesz belőle. Kezét keblébe teszi és poklos volt a kéz. Vízet merít a folyóvízből és az a földön vérré válik. Mindez bibliánk szerint a zsidók istenének, Jahvenak a műve, de tényleg annak a bűvészetnek az alkalmazása, amellyel keleten a magusok, a jóslók, a nép szószólói, orvosai, papjai és prófétái föl voltak ruházva.

Ez azt jelenti, hogy a nép idő múltával a tárgyakra az emberre ruházta át az isteni erőt. Annak a bizonyos embernek meg volt a szelleme. A szellem segítségével mindent meg tudott tenni. Ez a bűvész, akit látónak neveztek, mert a litokba bele tudott tekinteni, a közönséges emberéktől eltérő életet élt. A pusztában a hegyek között, a folyó mellett bujdosott, böjtölt, szegényes ruhát viselt, haját, szakálát nem vágatta le. Ha megjelent a nép között, vagy a szent helyen valamely zene, vagy dob szóra táncolni kezdett, rendszeren az ollár körül, vagy a szent fa alatt, vagy a bálvány előtt. Szörnyű módon ugrándozott, üvöltött, lépte ruháját, testét. Hogy a hatás annál bűvösebb legyen, este fáklya vagy tűz mellett végezte munkáját mindaddig, amig szájából patakszani kezdett a hab, holtra kimerülve összeesett. Ámde mindezt nem ő, hanem a benne levő szellem cselekedte.

Ha lehetséges volna, szerelnék egy óriás tengeri varázsolni olvasóim szeme elébe, hadd lássák, mily nyugtalanul úzi, öli, újra szüli s megint elnyeli egyik hullám a másikat, hadd lássák, mint vetődik fel egy-egy hatalmas tengeri szörny, mint süllyed alá a halász-bárka s miként került vissza újra, miként lesz siri csend, miként játszanak a hajó hű kísérői, a delfinek ott mellette, utána, miként imádkozik a beteg útas a láthatatlan Istenhez, az egészséges miként gyönyörködik a tenger óriásaiban, a melyek gyermek módjára labdáznak a nagy járművel, — mert akkor képet tudnék nyújtani az ember vallásos lelke sok ezer éves, megfoghatatlannak látszó nagy megnyilvánulásairól, melyekben sok volt a katasztrófa, sokszor volt gazdag aratás, boldog őszi ünnep, keserves téli

haldeklás, olyan amelyet éppen most élünk, midőn a nap nem tart delelőt nálunk, sőt a máskor fényes dél, ködbe burkol, hogy legfennebb halvány lúzgolyóját lássuk a sokszor imádott dicső napnak. Most a keserves téli haldeklás idejét éljük, midőn Sámson magára ontja az esztendő oszlopos téli palotáját, hogy az erős, a félelmes férfi megnajon, de csak azért, hogy azután jöhessen az újszülött, aki megváltja a világot a sötétségtől, a messiás, akiben megdicsőültek az emberek. (Karácsony képe.)

Maradjunk csak egy percig még e bibliai hős körül. Lám mellette van a nő, az ő szerelmes Delilája. Panaszkodik az inceselkedő nő, hogy immár háromszor szedte rá és nem mondta meg, miben van az ő nagy ereje.

«Mikor aztán őt minden nap zaklatta szavaival és gyötörte, halálösen belefáradt a telke és kitérta előtte egész szívét: borotva nem volt soha az én fejemen, mert Istennek szentelt vagyok anyám méhétől fogva. Ha megnyíratom, eltávozik tőlem az én erőm és megerőtlenedem és leszek, mint akármely ember».

A hűtlen nő elárulta hitvesét az ellenségnek s a filiszteusok Dágon istene győzedelmeskedett a választott nép Istenén.

Istenek harca volt ez és nem embereké. Ha föl nézünk a híres Babel országába, ott uralkodik a nagy Semes isten, aki bizony nem más mint a zsidók Sámsonja. Ő neki városa, népe, királyi széke, udvara, hitestársa van. Városa a nagy Babilon, királyi széke az ég, hitestársa, helyesebben istentársa a hold, aki éjjel végezi büvölő, bájoló s igen gyakran törbe ejtő munkálkodását. Hogy ne hodonának neki az erősek, mikor ő helyettesíteni tudja a legerősebbet is, azt, aki megperzseli rókák színére a búzaka-lászos mezőt, azt aki megtölti méhvel és mézzel az orosz-lánnak tetemét, mert az orosz-lán jegyében uralkodik teljes erejében a nyári nap s akkor perzsel és érlel átdó sугara

Ott fönn az északon isten módjára imádják, himmuszokat zengenek tiszteletére, éppen mint mi az őszi áldáskor: Lenn Izraelben a vallás költője szenttérténetté varázsolja csodás életét a maga istenei dicsőítésére.

Lám a lélek tengerének hatalmas hulláma a magas északról, onnan, hol az Ádám és Éva paradicsoma volt, le egészen ide a tejjel és mézzel folyó Kanaánba, a hová a Nebo, vagyis a próféta hegyéről betekintett Mózes az ígért földre.

Mit ígért és mit adott? Igérte, hogy népévé fogadja, megáldja városokkal, folyókkal, a Libonus illatozó mirtusfaival és a halmok óriás szőlőgerezdjeivel. De mi történt? A bennszülött nép istenei a Baálok, azt mondják, mienk a föld, mienk a város és a nép hallgat az idegenek csábító szavaira és az igaz Isten helyett a báiványoknak füstölögnek az oltárok, mert minden férfi Ádám és minden nő Éva s mindenik hallgat a kigyó inceselkedő szavára.

Ismét egy egész nagy hitvilág kapújánál állunk. A kigyó éppen olyan isten volt, amilyen a krokodil, vagy a tengerparti mérges lény: Belzebub.

De a kigyó nemcsak inceskedik, ő tudást is ad, mert a tudást megelőzi a vágy az Isten titkai után való epedés. De vigyázzon az ember, nehogy igen sokat tudjon, mert az istenek féltik hatalmukat, nem engedhetik meg, hogy az emberek olyanok legyenek, amilyenek ők.

Azt megkivánják, hogy higgyenek és bőven megjutalmazzák az igaz hívőt, mert ha az ellenség Jónást a tengerbe dobja, a cethal kifogja, elnyeli és három napra újra szabadon bocsátja. Dánielt és lársait az oroszlánok nem bántják, a lúz nem emészti meg, mert ők hisznek az igaz Istenben.

Akik hisznek, azoknak mindenen egyaránt javukra szolgálnak. A hívő zsidó kiszabadul a fogságból, az istenfia sirjától elvétetik a kő. A Krisztus üldözőjének megjelenik a mester és az üldöző apostollá szegődik s országokat térít az igaz hitre, mert mindenütt vannak ismeretlen istenek, kiknek csak a nevét, vagy a képét látják, de őt magát nem ismerik, mert nem a lélek szemével nézik.

Mert azt hiszik az emberek, hogy amikor tudják, hogy a föld forog a nap körül s hogy számtalan ismeretlen csillágrendszer van még a nagy világűrben, már tudnak mindent s nem hallgatnak a parancs szavára, ne csinálj faragott képet azoknak formájára, amik fenn vannak az ég-

ben. Az emberek azt hiszik, hogy a mikor nagyító lencséjükkel meglátják azt, ami a mi szemünknek láthatatlan, már ismerik a föld titkait s midőn kiszámítja Halley, hogy egy rendetlen úton járó bolygó egy bizonyos év bizonyos napjaiban visszatér a mi szemhatárunkra, vagy amikor elhitei a nagy Darwin fia, hogy a hold ezelőtt tizenkét millió esztendővel szakadt ki a földből, ott valahol az Amerikaiak egyik sarkából, akkor ők már megfejtettek mindent, pedig még mindig nem feleltek arra az egyszerű kérdésre, mi forgatja a holdat a föld, a földet a nap körül és mi az a láthatatlan valami, ami rá jő arra az egyszerű nagy igazságra, hogy kétszer kettő négy, s arra a egyszerű szomorú igazságra, hogy aminek kezdete volt, annak vége is lesz.

Mi ezt a valamit léleknek nevezzük és midőn itt csendes ülőhelyünkben, itt e szent falak között, a lélek tágas világából lelkünk kifeszített vásznára vetítettünk annyi kis és nagy képet, felsóhajtunk: bizony nagyvá teremtetted uram az embert, majdnem egyenlővé a te angyalaiddal.

Az angyalokkal, akik most itt, ott, mindenütt szerte járnak a szeretet szárnyain és hirdetik a teremtő Isten nagyságát, aki a kicsinyekben dicsőíti meg magát és megengedi, hogy bennök a szülő az új teremtményt, a tökéletesebb lélek hajlékát lássa, azért, aki már többé nem lenn, nem a kőben, a fában, nem is csak az égen, vagy a tengerben, hanem mindenben a lélek nagy, örök és oszthatatlan s mégis oly mérhetlen formában megjelenő alkotásaiban látja meg és leli föl az Istent. S midőn a sok tudásban kimerült, a sok látásban elfáradt, így sóhajt föl: «Köszönöm uram, hogy kijelentetted a kisdeteknek, amit a magyok elől elrejtettél».

Unitáriusok Németországban.

Irta: Dr. Gál Kelemen.

Reinhessenben, Worms közelében 17 faluban egy pap vezetése alatt körülbelül 2700 unitárius lélek él. Ezeknek a dolgairól akarnék papjuk szerkesztésében és kiadásában megjelenő *Der Freiprotestant. Deutsch-unitarische Blätter* című folyóirat nyomán egyet-mást elmondani.

Az országos ev. egyháztól való kiválásukat egy új egyházi adó behozatala okozta. 1876-ban megalapították a *szabad protestans vallásos közösséget*, amely most tagjaitól még nagyobb pénzáldozatot követel, mint az országos egyház. Akik csak az adó miatt csatlakoztak e mozgalomhoz, azok lassanként elszakadtak s visszatértek az országos egyházba. Papjuk ezt nem vesztéségnek, hanem egészséges tisztulásnak mondja. Az ottmaradtok egyháziassabbak, vallásosabbak, mint amilyenek az országos egyházban voltak. A föld termékenysége, a lakosok fajvegyülése, mozgalmas történetük s örvendetes gazdasági föllendülés mind hozzájárult ahhoz, hogy Rhein Hessenben a vallásos fejlődés ilyen szabadelvű irányban történt.

Szabályzatuk szerint a közösség célja: «igazi vallásos, erkölcsös élet fejlesztése a haladó, tudományos kutatással, valamint a jelenkor összes kulturális fejlődésével való összhangban». A 7. §. elvárja a tagoktól, hogy mintaszerű erkölcsi életet élnek. De valláson nem csupán erkölcsöt értenek, hanem a lélek életét Istenben, az ember szellemi közösségét istennel. És «az isten» fogalmát panentheistikus értelemben veszik.

Hitvallásuk: «Hiszünk istenben, a világmindenségben mindenütt jelen való szellemben. Hiszünk Jézus Krisztusban, mint az emberek legtelkesebb és legnagyobb tanítójá-